

LEVÉLTÁRI KÖZLEMÉNYEK

KILENCVENHATODIK ÉVFOLYAM
2025

Budapest, 2026

LEVÉLTÁRI KÖZLEMÉNYEK

Archival Publications Revue
des Archives

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
Közleményei

Journal of the National Archives of Hungary
Revue des Archives Nationales de Hongrie

Kilencvenhatodik évfolyam

Főszerkesztő
Szabó Csaba

Szerkesztőség
Fiziker Róbert (felelős szerkesztő),
Hegedűs István, Kulcsár Krisztina, Miklós Dániel

Szerkesztőbizottság
Csetz Balázs, Mikó Zsuzsanna,
Németh László Sándor, Rácz György, Reisz T. Csaba

Székhely (postacím):
1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.
(1250 Budapest, Pf. 3.)
<https://leveltarikozlemenyek.mnl.gov.hu/index.php/lk>
mnl.gov.hu/mnl/ol/leveltari_kozlemenyek
Email: leveltari.kozlemenyek@mnl.gov.hu

A borítóképhez felhasznált fotó:
A budapesti Tudományos Akadémia homlokzati rajza (1861) – részlet
Forrás: HU-MNL-OL-T 15-14.

HU ISSN 0024–1512
DOI: 10.71065/LK.2025
A kiadásért felel a Magyar Nemzeti Levéltár főigazgatója
A borítót tervezte: Nagy Attila
Műszaki szerkesztő: Máté István
Nyomdai kivitelezés: OOK-Press Kft., Veszprém
Felelős vezető: Szathmáry Attila
Megjelent 21,5 (B/5) ív terjedelemben

TARTALOM

A Magyar Tudomány Éve

Szabó Csaba: Levéltári utópia	9
Kazareczky Noémi: A Drágffy család margójára – gazdálkodás, innováció, tudomány	25
Kelemen Dávid: Falukutató mozgalom, monográfiák és szociográfiák az 1930-as és '40-es évek Sopron vármegyéjében	53
Bakó Zsigmond: A Magyar Nemzeti Levéltár 2025. évi berlini tanulmányútja	75

Levéltártan

Lise Jaillant: Hogyan tehetjük a born-digital és a digitizált levéltári dokumentumokhoz való hozzáférést könnyebbé? Az akadályozó tényezők azonosítása és a megoldások (fordította: Túrke Gábor)	119
Reinold Schmücker: Eredetiben megőrzés vagy digitalizálás? (fordította: Szabó Attila András)	145
Izsák Gergely – Závoczki Adrienn: Egy levéltári segédlet új útjai	153
Ugo Taraborrelli: „Ne quid rerum dictae Poenitentiariae lapsu temporis pereat”. A Sacra Poenitentiaria Apostolica levéltárának rövid bemutatása (fordította: Rácz György)	161

Műhely

Tóth Árpád: Három londoni vonatkozású evangélikus polgári végrendelet Pozsonyból	177
Deák Ádám: Az 1847. évi vármegyei anyautasítások összehasonlító elemzése	215
Csik Tamás: Etetés és itatás a csongrádi és a dési választásokon 1901-ben. „Fertőzött” szavazatok és politikai közösségépítés	259
Lenkey Tibor: A másik Iványi. Ifj. dr. Iványi-Grünwald Béla	291

Irodalom

Ordasi Ágnes: „Na ja, a Birodalmat érteni kell!” (Ress Imre: Nemzet, birodalom, identitás. HUN-REN Bölcsészettudományi Központ Történettudományi Intézet, Budapest, 2024)	305
Fiziker Róbert: Egy polgár életútja (Borbás Barna: Az első gól. Borbás Gáspár élete. Válasz Online Kft., [Budapest], 2023)	316
Reisz T. Csaba: Teljessé vált Budapest várostörténeti atlasza (Simon Katalin – Sudár Balázs – Ternováczy Bálint: Pest. A kezdetektől 1848-ig / From the beginning to 1848. HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Budapest Főváros Levéltára. Bp., 2025 [Magyar Várostörténeti Atlasz, 10. Hungarian Atlas of Historic Towns, 10.])	319

Bessenyei Vanda: A diplomácia sűrűjében (Miklós Dániel: Csehszlovák –magyar politikai kapcsolatok 1938–1945 között. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2024)	326
Pro Archivo	331
In memoriam	335
Angol nyelvű összefoglalók	337

TABLE OF CONTENTS

The Year of Hungarian Science

Csaba Szabó: Archival Utopia	9
Noémi Kazareczky: Farming, Innovation, Science – Notes on the Drágffy Family	25
Dávid Kelemen: Village Research Movement, Monographs, and Sociographies in Sopron County in the 1930s and 1940s	53
Zsigmond Bakó: A Study Trip to Berlin by the National Archives of Hungary, 2025	75

Archival Studies

Lise Jaillant: How Can We Make It Easier to Access Born-Digital and Digitized Archival Documents? Identifying Obstacles and Solutions (Translated by: Gábor Türke)	119
Reinold Schmücker: Preservation in Its Original Form or Digitization? (Translated by: Attila András Szabó)	145
Gergely Izsák – Adrienn Závoczki: New Approaches to an Archival Finding Aid	153
Ugo Taraborrelli: „Ne quid rerum dictae Poenitentiariae lapsu temporis pereat”. Discovering the Archives of the Apostolic Penitentiary (Translated by: György Rácz)	161

Workshop

Árpád Tóth: Three Lutheran Civil Wills From Pressburg Relating to London	177
Ádám Deák: Comparative Analysis of the County Instructions of 1847	215
Tamás Csik: “Feeding and Watering” During the Elections in Dés and Csongrád in 1901. “Infected” Votes and Political Community Building	259
Tibor Lenkey: The Other Iványi. Dr. Béla Iványi-Grünwald jr.	291

Book Reviews

Ágnes Ordasi: „Well, You Have to Understand the Empire!” (Ress Imre: Nemzet, birodalom, identitás. HUN-REN Bölcsészettudományi Központ Történettudományi Intézet, Budapest, 2024)	305
Róbert Fiziker: The Life of a Citizen (Borbás Barna: Az első gól. Borbás Gáspár élete. Válasz Online Kft., [Budapest], 2023)	316
Csaba Reisz T.: Budapest’s Historical Atlas Comes to Completion (Simon Katalin – Sudár Balázs – Ternováczi Bálint: Pest. A kezdetektől 1848-ig / From the beginning to 1848. HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Budapest Főváros Levéltára. Bp., 2025 [Magyar Városhistória Atlasz, 10. Hungarian Atlas of Historic Towns, 10.])	319

Vanda Bessenyei: In the Thicket of Diplomacy (Miklós Dániel: Csehszlovák– magyar politikai kapcsolatok 1938–1945 között. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2024)	326
Pro Archivo	331
In Memoriam	335
Abstracts of the Papers	337

FALUKUTATÓ MOZGALOM, MONOGRÁFIÁK ÉS SZOCIOGRÁFIÁK AZ 1930-AS ÉS '40-ES ÉVEK SOPRON VÁRMEGYÉJÉBEN

<https://doi.org/10.71065/LK.2025.3>

Levéltári Közlemények 96 (2025) 53–74.

Az 1930-as évek falukutatásának szaktudományos, szociográfiai és több művészeti ágra kiterjedő irányzatának célkitűzése egyrészt a falu, a vidék hagyományos, de eddig feltáratlan művészeti, szokásbeli és egyéb hagyományos értékeinek bemutatására, másrészt kirívó társadalmi elmaradottságuk megismertetésére és megváltoztatására irányult. Mindez a magyarországi sajátos gazdasági és társadalmi viszonyokból fakadt. Trianon következtében nemcsak az ország Budapest-központúsága erősödött, hanem még kirívóbbá vált a vidék elmaradottsága, megrekedése a polgári fejlődés útján. Másrészt a kisebb földtulajdonosok és földnélküliek békeidőben nem szembesültek még olyan súlyos gazdasági, szociális megpróbáltatásokkal, mint az 1920-as évek végén kezdődő és csaknem öt évig elhúzódó mezőgazdasági válság idején. A falu elmaradott helyzetének megváltoztatása, „felemelése” hosszabb távon nem maradhatott ki a kormányzati teendők közül sem.

A vidék, a falu, a mezőváros társadalmi valóságának, a mezőgazdaságban dolgozók többségének teljesebb és szervezett megismerésére Szabó Dezső még a húszas évek elején tett kísérletet, számottevő visszhang nélkül. Nagyobb eredményeket ért el a Bartha Miklós Társaság 1930-ban megjelentetett *Ki a faluba* című röpirata. 1934-ben az Eötvös Kollégiumban – Benda Kálmán, Kosáry Domokos, Sótér István részvételével – és számos más oktatási intézményben is szerveződtek munkacsoportok a falu, a vidék kulturális állapotának feltárására. A Magyar Társaság Falukutató Intézete által 1934-ben közzétett pályázatra mintegy félszáz dolgozatot küldtek, de ennél több készült el. Bodor Antal 1935-ben tette közzé *A falukutató vezérfonala* című írását, melyet számos pályázó haszonnal forgatott. A következő év májusában tartották meg az Országos Széchenyi Szövetség értekezletét a különböző faluszemináriumok képviselői. A nyomtatásban is megjelent művek (például Illyés Gyula: *Puszták népe*, Féja Géza: *Viharsarok*, Szabó Zoltán: *Cifra nyomorúság*, Erdei Ferenc: *Futóhomok*) mellett nem hagyhatjuk figyelmen kívül a népi kultúra ápolására és a falvak szociális viszonyainak feltárására irányuló pályázatok, táborok, honismereti mozgalmak, népfőiskolák stb. keretében több tudomány- és művészeti ágra is kiterjedő, a vidék, elsősorban a falvak kultúrájának és egyben elmaradottságának megismerésére irányuló kutatásokat és azok eredményeit. Az 1930-as években ebben a témakörben számos kitűnő dolgozat készült el:

„egy részük azóta sem látott napvilágot, a megjelentek jó részét pedig a feledés homálya fedi”.¹

Tanulmányomban a falukutató mozgalom Sopron vármegyei célkitűzéseiről és eredményeiről nyújtok átfogó képet. A kutatás jelen állása szerint teljességre nem törekedhetek, mert vannak olyan kéziratok, amelyekről még nem lehet biztosan állítani, átvészelték-e az elmúlt 80-90 év viszontagságait, és ha igen, hol lehetne a nyomukra akadni. Dr. Udvardi Lakos János, a soproni Falukutató Szeminárium megindítójának hagyatékából is hiányoznak a témában jól hasznosítható dokumentumok.² Sopron Vármegye Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának iratai sem kerültek be a Soproni Levéltárba, és az a sajnálatos tény sem könnyíti meg a kutatást, hogy Sopron vármegye alispánjának iratanyaga az 1940-es évek végén drasztikus selejtezésen esett át, melynek következtében számos történeti értékű dokumentumot kiselejtezték. Mindazonáltal a jelenleg rendelkezésre álló források alapján meg lehet azt állapítani, hogy a falukutatás az 1930-as és '40-es évek Sopron vármegyéjében kiemelkedő szerepet kapott.

A szociográfia felértékelődő jelentősége

Parragi György (1902–1963) fiatal soproni újságíró a *Sopronvármegye* című politikai napilapban *Mi a baj a sopronmegyei faluban?* címmel jelentetett meg cikksorozatot. Négy község társadalmi-gazdasági problémáit tárta a nagyközönség elé. Négy írása Csepreg, egy Bük, kettő Lövé, egy pedig Sopronkövesd helyzetével foglalkozott.³ A mindössze huszonnyolc éves szerző írásai olyan fogékonysággal és lényegbevágóan elemzik az 1930-as évek kezdetén a falu társadalmi tagozódását, szociális összetételét és megoldásra váró gondjait, gazdasági életének mozgatórugóit, hogy írása a harmincas évek neves falukutató íróinak, szociográfusainak felfogásával rokonítható. A tematikus sorozat azt mutatja, hogy kikérdezte a falu vezetőit, és tájékozódott a nagygazdák és a földdel nem rendelkezők között is.⁴

A *Katolikus Szemle* 1938. évi 3. számában Tamás József *Hatvan magyar falu szociális helyzetrajza* címmel közölt figyelemfelkeltő cikket, melyben az Actio Catholicához, a Magyar Társaság Falukutató Intézetéhez és a Prohászka Ottokár Társasághoz beküldött falumunkák tanulságait összegezte. Időrendben először, 1935-ben, a Prohászka Ottokár Társaság szólította fel tagjait a magyar falvak szo-

¹ A bevezetőhöz lásd Pölöskei Ferenc: Az elfelejtett „falukutató” mozgalomról. *Hitel*, 15. (2002) 3:59–65.

² Köszönettel tartozom Udvardi Lakos Lucának, hogy két alkalommal is kísérletet tett a lappangó dokumentumok felkutatására.

³ Parragi György írásai a *Sopronvármegye* 1930. február 23-i, február 26-i, március 2-i, március 5-i, március 9-i, március 15-i, március 23-i és március 30-i számában jelentek meg.

⁴ Galavics Géza: Az 1930-as évek a kortársak szemével. In: *Fejezetek Lövé történetéből 1930–2014*. Első kötet. Szerk.: Galavics Géza – Radnóczy Éva. Lövé, 2024, 35–62., itt 43., 53.

ciális viszonyainak tanulmányozására. A beérkezett munkák közül öt kiemelkedő művet nevezett meg, köztük két Sopron vármegyeit: Sarród és környékével Élő Dezső, Sopronkövesddel Jóna Imre⁵ (helyesen Jóna István) foglalkozott.

Az Actio Catholica 1936 tavaszán tűzte ki falumunka-pályázatát hittudományi főiskolai hallgatók számára. Az első díjat Borbély Pál és Németh Antal nyerte el a Sopron vármegyei Agyagosszergényről írt munkájukkal.⁶ A második helyre egyenlő rangsorozással került Jászapáti Demeter Istvántól, Kissitke Farkas Imrétől, Szegvár Mikóczy József és Vangel István tollából. A pályázaton részt vettek az egri, szombathelyi, győri, budapesti és székesfehérvári hittudományi főiskolák erre a munkára felkészült hallgatói. A Magyar Társaság Falukutató Intézete által községek monográfiájának megírására hirdetett pályázat 1937 januárjában járt le. Tamás József összesen 60 művet tanulmányozott: az Actio Catholicához és a Prohászka Ottokár Társasághoz beérkezett munkák közül 34-et, a Magyar Társaság Falukutató Intézete által meghirdetett pályázatra beérkezettek közül 26-ot. Íróik közt volt pap, teológus, tanár, tanító, jegyző, közgazdász, egyetemi tanársegéd, egyetemi hallgató, kiskisgazda és tanítójelölt, akik munkáik megírásánál tekintetbe vették Bodor Antal egyetemi és Újszászy Kálmán főiskolai tanár szakkönyveit és az Actio Catholica kérdőpontjait. Kiválónak minősítettek 12 pályaművet, részletesnek és igen sok értékes adatot közlőnek 25-öt, további 23 műről pedig úgy vélekedtek, hogy azok csupán egyes kérdésekre vonatkozóan nyújtottak felvilágosítást. A Dunántúlról szól összesen 34, mégpedig Sopron megye 10, Vas megye 6, Zala megye 5, Veszprém megye 4, Somogy megye 5, továbbá Tolna megye, Baranya megye, Győr-Moson megye és Fejér megye 11 községéről. Kiemelkedő a Sopron vármegye területéről érkezett pályaművek száma.⁷

A Falukutató Szeminárium

A *Soproni Szemle* hasábjain az 1930-as és '40-es években komoly diskurzus folyt a helytörténet-kutatás időszerűségéről, módszertanáról és megvalósításáról.⁸ A szerzők, elítélve a korábbi, pozitivistá módszereket, a gazdasági, társadalmi és néprajzi összefüggéseket is tárgyaló újabb irányzatot jelölték meg követendő példaként: „Ha a soproni és sopronmegyei helytörténetírók igazán értékes munkát akarnak végezni, akkor a magyar helytörténetírás ez újabb eredményeit nem hanyagolhatják

⁵ A másik három kiemelkedő munka: Majsajakabszállás Gyöngyösi Viktortól, Doba Kajcsos Ferencről, Öcs Rode Imrétől.

⁶ A kézirat hollétéről (meglétéről) jelenleg nem rendelkezünk biztos információval.

⁷ Tamás József: Hatvan falu szociális helyrajza. *Katolikus Szemle*, 52. (1938) 3:139–150., itt 139.

⁸ Maár Károly – Mollay Károly: A soproni és sopronmegyei helytörténetírás módszere s feladatai. *Soproni Szemle*, 2. (1938) 5–6:273–288.; 3. (1939) 1–2:17–23.; Mollay Károly: Újabb szempontok a helytörténetírás műveléséhez. *Soproni Szemle*, 7. (1943) 3:161–170.; Soós Imre: A sopronmegyei községtörténetírás forrásai. *Soproni Szemle*, 3. (1939) 3:153–159.; 4. (1939) 4:204–210.

el. Tisztában kell lenniök munkájuknak módszerével és világosan kell látniok a feladatokat, amelyekre adott helyzetükben vállalkozhatnak.”⁹

A falukutató mozgalom összefogására az 1930-as évek elején megalakult a Magyar Társaság Falukutató Intézete, amely szoros kapcsolatban állt a Magyar Királyi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karának Közigazgatási Intézetével. A Falukutató Intézet mellett az Országos Széchenyi Szövetség is erőteljesen támogatta a falukutatót. A szövetség 1907-től küldte diákjait falusi gazdasági ismeretterjesztő munkára, és 1931-től szorgalmazta a falukutató munkát. *„Ebben a légkörben bontakozott ki a Dr. Udvardi Lakos János által megindított Soproni Faluszeminárium, aminek azért volt nagy jelentősége, mert a valóságot feltáró, haladó szellemű törekvéseket az egykori Sopron megyei falvakba is igyekezett átplántálni, megnyerve a népi mozgalomnak a vidéki intelligenciát, felkeltve az álhazafias frázisokkal szemben a szülőföld múltjának megismerésében gyökerező patriotizmust.”¹⁰*

Udvardi Lakos 1907. május 28-án született a Gömör megyei Susán. Apja, Zsigmond, népiskolai tanító volt. Iskolai tanulmányait Kecskeméten végezte, itt tett 1925-ben felsőkereskedelmi iskolai érettségi vizsgát. A budapesti egyetem közgazdaságtudományi karán 1931-ben szerzett felsőkereskedelmi iskolai tanári oklevelet közgazdaságtan, jogtudomány, könyvvitel, levelezés és gyorsírás szakon. 1931. szeptember 1-jétől a soproni állami Fáy András felsőkereskedelmi iskola óradíjas tanára volt. Sopronba kerülve szinte azonnal bekapcsolódott a város kulturális és társadalmi életébe. A Soproni Gyorsíró Egyesület ügyvezető elnöke, a Soproni Faluszeminárium szervezője és vezetője, a Társadalmi Egyesületek Szövetsége főtitkára lett. Számos tanulmánya

1. kép – Udvardi Lakos János
Soproni SzC Fáy András
Két Tanítási Nyelvű Közgazdasági
Technikum

⁹ Maár Károly – Mollay Károly: A soproni és sopronmegyei helytörténetírás módszere és feladatai. *Soproni Szemle*, 2. (1938) 5–6:273–288., itt 277.

¹⁰ Czingráber András: *A soproni falukutató szeminárium története*. Szülőföldünk pályázat, 1988, 4., 6. Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Vármegye Soproni Levéltára (a továbbiakban: HU-MNL-GyMSMSL) XV.46. Soproni Levéltárban elhelyezett kéziratok gyűjteménye. 156. sz.

és cikke jelent meg a helyi és az országos sajtóban. Falumunkával kapcsolatos írásai mellett sürgette, hogy a magyar városok váljanak a vidék kulturális központjává. A falukutató mozgalom megindításában nagy szerepe volt egy 1935-ben tartott előadásának, melynek hatására Parragi György a *Sopronvármegye* 1935. április 27-i számában *Sopronmegyében is el kell kezdeni a falukutató munkát* címmel jelentette meg buzdító vezércikket.¹¹

A *Soproni Hírlap* 1936. május 24-i száma ad hírt arról, hogy 1935 őszén megindultak az előkészületek. A soproni értelmiség egy kisebb csoportja 1935. szeptember 12-től kezdve heti rendszerességgel összegyűlt, hogy a soproni és a megyei falukutatással beható, szakszerű, elméleti és gyakorlati módon foglalkozzon. A falukutató szeminárium tagjai a következők voltak: Udvardi Lakos János tanár, Gallus László műépítész, Máhr Károly városi könyvtári tisztviselő, dr. Gárdonyi Zoltán tanár, dr. Östör Endre közjegyző helyettes, dr. vitéz Házi Jenő városi főlevéltáros, Sümeghy Dezső megyei főlevéltáros, dr. Pogácsa József tisztifőorvos, Horváth Péter városi alkalmazott, Conrád Béla okleveles kögazda, Soós Imre vármegyei levéltári tisztviselő, Kiss Lajos kertészeti főintéző, Varga Ferenc tanító, Rozsondai Károly tanár, dr. Élő Dezső fővárosi postatiszt, Király Sándor tanár, dr. Freiburger József kögazdász és Csoknyay József tanár. A sajtócikk hírt adott arról, hogy a falukutató intézet pályázatára elkészítették Sopronbánfalva monográfiáját, és Zsira község feldolgozásával kapcsolatban is megtették az előkészületeket. „Szükséges volna, hogy munkájukat a városi és vármegyei közigazgatás, különösen pedig az Iskolánküüli Népművelési Bizottság támogassa. A szeminárium igyekszik a m. kir. Erzsébet-tudomány egyetem ev. hittudományi karán megalakult Faluszemináriummal és az ev. tanítóképző intézet Turul Bajtársi Egyesületének falumunkájával a kapcsolatot és összhangot keresni.”¹²

A szeminárium nagy sikerként könyvelhette el, hogy Rozsondai Károly és Sümeghy József Sopronbánfalva, valamint dr. Élő Dezső Sarród monográfiája első díjat nyert az országos falukutató pályázaton. A szép siker újabb munkára ösztönözte a soproni faluszemináriumot. Udvardi Lakos János irányításával 1936 nyarán Zsirát és a környező községeket tanulmányozták. A tudományos falukutató munka a 61-es Baross Gábor felsőkereskedelmi iskolai cserkészcsapat háromhetes zsirai táborozása keretében történt, Udvardi Lakos vezetésével. A 21 főnyi cserkész tábor felállította Zsira határában sátrait, ideiglenesen áthelyezve a Soproni Falukutató Szeminárium központját, „hova sorra fognak látogatni Sopronból a szeminárium fiatal kutatói”.¹³ A település történetének feldolgozását az alábbiak szerint ütemezték: „Zsira monográfiájának sajtó alá rendezése előreláthatóan több

¹¹ Uo., 6–7.

¹² A soproni falukutató szeminárium rövidesen megkezdte a megyében tevékenységét. *Soproni Hírlap*, 1936. május 24., 8.

¹³ Zsirán lesz 3 hétig a Soproni Falukutató Szeminárium központja. *Soproni Hírlap*, 1936. július 1., 4.

*részletben fog megjelenni tudományszakok szerint oly formán, hogy a tudományos jellegű szakkörök részére önállóan, részben pedig tudományos folyóiratokban, a népszerű, gyakorlatilag tanító és nevelő célzatúak pedig lehetőleg olcsón a falu számára.*¹⁴

Bár a következő években vidéki tagok is csatlakoztak (Élő Pál csornai plébános, Szalai Lajos fertőszentmiklósi igazgató-főtanító, a maglócai Dobos János, Szalai Ferenc babóti igazgató-főtanító, Németh Gyula bősárkányi tanító, Erőss István ciráki plébános, dr. Balázs Gyula osli jegyző, Kovács György répceszemerei esperes-plébános, Sütő István beledi esperesplébános, Óváry Géza bősárkányi jegyző, Kokas Kálmán szanyi igazgató-tanító, Nagy Gyula bágyogi esperes-plébános, Tarr István veszkényi igazgató-tanító, Pödör István csornai főjegyző, Vámos Ferenc kópházi főjegyző, Szarvas László pusztacsaládi tanító, Zsugonits Gyula peresztegi tanító, Csenár János röjtökmuzsaji jegyző), a falukutató munkához hiányzott az anyagi támogatás. Az anyagi gondokon úgy próbáltak segíteni, hogy 1938-ban megállapodást kötöttek a Sopronvármegyei Iskolánkivüli Népművelési Bizottsággal. Az együttműködés azonban több szempontból a falukutató eredeti célkitűzésének, a falvak életviszonyainak tudományos feltárására irányuló törekvésnek a feladását jelentette, és elsősorban az ismeretterjesztő előadásokra szűkítette tevékenységét. Újabb községmonográfiák összeállítására és kiadására nem volt anyagi keret.

Miután a belügyminisztérium 1938-ban a szociális problémák feltárására minden vármegyébe szociális tanácsadót nevezett ki, a Sopron vármegyei helyzet felmérését hivatalból dr. Soproni Elek végezte el. Időközben jelent meg Horváth László szerkesztésében az *Ősi sopronmegyei nemzetségek* című kötet, melynek történeti részét Soós Imre írta meg. Csatkai Endre is megkezdte a vármegye művészeti emlékeinek feltérképezését és megjelentetését, *Sopron és környéke műemlékei* címmel. A falukutató mozgalom működésének kerete az 1930-as évek végére jelentősen szűk korlátok közé került. A faluszeminárium sorsát a kultuszminiszteri döntés pecsételte meg: szervezőjét és vezetőjét 1941 novemberében a muraszombati állami kereskedelmi középiskola igazgatójává nevezték ki,¹⁵ ezzel „*Sopron magyar társadalma egyik legtehetségesebb és legagilisabb tagját veszítette el*”.¹⁶ Udvardi Lakos János távozásával a megkezdett munka nem múlt el nyomtalanul. Az 1940-es évek elején a cserkészmozgalom és a Katolikus Legényegyletek Országos Testülete (KALOT) volt az, amely keretet adott a falukutatásnak.

A Zsiráról gyűjtött anyag kéziratban maradt, a falukutató mozgalom történetét 1988-ban feldolgozó Czingráber András szerint jelentős része el is kallódott.¹⁷ A

---

¹⁴ Czingráber: i. m. 30.

¹⁵ Uo. 35–37.

¹⁶ Udvardi Lakos János – muraszombati igazgató. *Új Sopronvármegye*, 1941. november 27., 2.

¹⁷ Czingráber: i. m. 34–35.

Soproni Levéltár jelenleg egy plébániatörténeti gyűjtést (egy füzetet és néhány cédulát) őriz ebből a kezdeményezésből.¹⁸ A Bősárkányban megindult falukutató munkáról tudósít Németh Géza bősárkányi kántortanító szintén a levéltárban őrzött falutörténeti összeállításra és előadásának kézírata.¹⁹ Házi Jenő városi főlevéltáros hagyatékában fennmaradt számos kézirat között megtalálható Farád, Kópháza és Csepreg történetével, Sümeghy Dezső vármegyei főlevéltáros hátrahagyott irataiban pedig Lövével kapcsolatos kézirat.²⁰ Ivánban 1942. július 13-án került sor a szociográfia adatainak felvételére. A szociográfiát nem ismerjük, csupán a helybeli munkaközösség megbeszéléséről és javaslattételéről felvett jegyzőkönyv tudósít a gyűjtés megindításáról.²¹

A falu életét kutató cserkészek

A cserkészcsapatok kulturális munkájában kiemelkedő szerepet játszott a 364. sz. Scarbantia cserkészcsapat regős hadnagya, Lovas Gyula. A regős munkát Sopronban több csapat tette részben magáévá. Falukutató munkával foglalkozott az evangélikus teológia csapata, a 366. sz. végvári vasutas cserkészek egy raja, a 364. sz. állami gimnázium cserkészcsapatának nagyrészt szakképzett regőshada, és újabban a 390. sz. Szent György cserkészcsapat is próbálkozott vele. A hatékonyság érdekében született meg az egyesítés gondolata, melynek megvalósítására Lovas már megtette az első lépéseket: „Kisebb csoportok sejtrendszerűen hálózna be a megye közel 90 faluját és majorjait, hogy azokban a néprajzi anyagot összegyűjtsék és a regős tudományukat is bemutassák. [...] Évekre szóló termelő munkaprogramot nyújt, melybe be szándékozzák vonni a helyi, esetleg országos szaktekintélyeket is. Felvetődött egy létesítendő néprajzi kiállítás gondolata is sopronmegyei anyaggal.”²² Lovas Gyula a csepregi Boldogasszony-kápolna történetéről és az egykori településrészrel kapcsolatos néphagyományról jelentetett meg cikket az *Új Sopronvármegye* 1944. május 4-i számában.²³

A falukutató cserkészek 1944 júniusában a Rábaközbe is eljutottak, bár ők nem Sopronból, hanem Győrből érkeztek: a győri királyi katolikus tanítóképző intézet

¹⁸ *Feljegyzések Zsiráról, 1940-es évek.* HU-MNL-GyMSMSL, XV.89. Kézírtas könyvek gyűjteménye. 76. sz.

¹⁹ A raktárrendezés során előkerült iratokat Németh Piroska soproni tanárnő adományozta a Soproni Levéltárnak.

²⁰ HU-MNL-GyMSMSL, XIV.44. Sümeghy Dezső vármegyei főlevéltáros iratai, 6. d. Lövé; XIV.98. Dr. Házi Jenő főlevéltáros iratai, 23. d. Farád (1931), 24. d. Kópháza (1947), 32. d. Néhány részlet Csepreg történetéből (1930).

²¹ HU-MNL-GyMSMSL, a dokumentum raktárrendezés alkalmával került elő.

²² Beszélgetés Lovas Gyulával a soproni „regőshadak” egyesítéséről és sopronmegyei néprajzi tervekről. *Soproni Hírlap*, 1944. április 15., 3.

²³ A csepregi „Boldogasszony”. *Új Sopronvármegye*, 1944. május 4., 6.

cserkészei június 3–5. és 10–12. között tartották meg „falukutató cserkészportyáikat”. Első alkalommal Rábасzentmihály, Rábacsécsény és Bodonhely, majd a második alkalommal Bágyogszovát községeket látogatták meg. Nemcsak ezekre a falvakra vonatkozó értékes és érdekes adatokat gyűjtöttek össze a fiatalok, hanem a helybeliek érdeklődéséért, magyaros vendégszeretetéért, szórakoztató és ismeretterjesztő eladásokat is tartottak: „A gyermekek örömet, a bábszínházat igen nagy érdeklődés kísérte s rövid időre vidám hangulat töltötte el a háborús megpróbáltatások miatt szenvedő és bizony sokszor nélkülöző gyermeksereget. A felnőttek számára értékes filmeket vetítettek, majd légtalmi ismeretterjesztő előadást tartottak, amikor azok különösen a különféle gyújtóbombákról hallhattak egyet-mást. A régi szép magyar énekek és dalok akkordjai mellett ismét, mint oly sokszor összetalálkozott falu és város ifjúsága.”²⁴ A virágzó kutatómunka azonban a második világháború utolsó két évében szinte teljes egészében alábbhagyott.

A KALOT

A lelkipásztorok és tanítók mellett érdemes megemlíteni a KALOT (Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Testülete) keretében megvalósult eredményeket. Az 1935-ben Kerkai Jenő jezsuita szerzetes által alapított katolikus ifjúsági mozgalom célja a magyar parasztfjúság vallási, kulturális és szociális felemelése volt a „Krisztusibb embert, életerős népet, műveltebb falut, önérzetes magyart” jelmondat szellemében.²⁵ Tevékenysége elsősorban a magyar kultúra értékeinek megmentéséhez kapcsolódott, mely a néphagyományok és falusi népszokások gyűjtésével a falvak történetének megírásához is segítséget nyújtott. Az egyházas-falusi KALOT Népfiókola hallgatói 1943. február 14-én mutatkoztak be Sopronban a nagyközönségnek. Énekeltek, táncoltak, népmonda-jeleneteket mutattak be, nagy sikerrel: „Az egész előadáson keresztül éreztük, ők nem kiabálnak magyarságot, nem magyaroskodnak, de magyar szellemet élnek és sugároznak. S az egész Népfiókola tanfolyamán keresztül ezt akarja elérni.”²⁶

Sopronkövesden 1943 augusztusában tartottak a legények nagy sikerű népi délutánt, és a következő év pünkösdjén is színvonalas rendezvényt mutattak be, utóbbin Ugrin József, a KALOT országos főtitkára mondott ünnepi beszédet. A főként népi táncokat és dalokat bemutató ünnepséget a községből származó diákok egyesülete, a Sopronkövesdi Diákkör a helybeli parasztfjúsággal együttműködve szervezte, ezzel ünnepeelve fennállásának 5. évfordulóját. Kezdeményezője Maráz Lajos papnövendék volt, aki sokat fáradozott a népi kultúra ápolásáért és terjesztéséért, és a KALOT szellemében szívén viselte a falvak keresztény felvirágoztatását. A

²⁴ Falukutató cserkészek a Rábaközben. *Soproni Hírlap*, 1944. június 22., 6.

²⁵ Lásd Balogh Margit: *A KALOT és a katolikus társadalompolitika, 1935–1946*. Budapest, 1998.

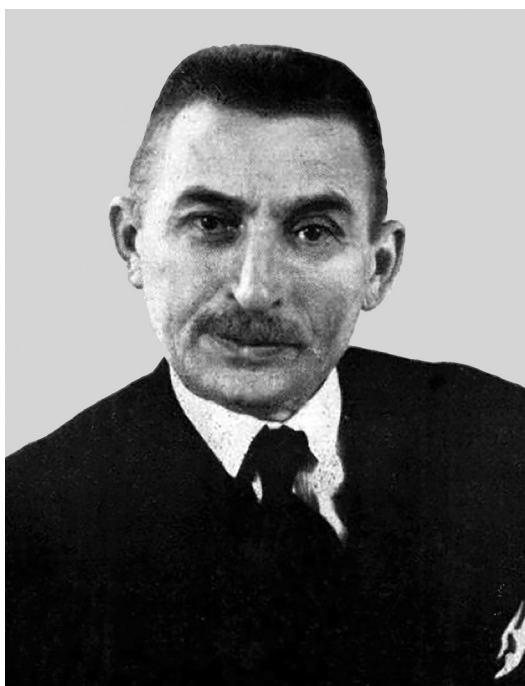
²⁶ Vasárnap mutatkozott be Sopronban megyénk főiskolája. *Soproni Hírlap*, 1943. február 16., 4.

Soproni Hírlapban a szintén helyi származású Rónaszéki Pál, az állami Fáy András Fiú Kereskedelmi Iskola negyedéves diákja hívta fel a figyelmet a hagyományörzés fontosságára és a magyar falu szellemiségének megmentésére: „Az egész világ lázasan kutatja a veszendőbe ment népi hagyományokat; csak éppen nekiünk kell tétlenül állnunk? Hát nem állunk! Nem állhatunk, mert itt az óra, mégpedig a végóra, hogy megmentjük a falut.”²⁷

Sopronvármegye Iskolánkivüli Népoktatási Bizottsága és a Soproni Daloskerület 1944. június 4-én szervezett nagy sikerű népművelési napot Szany községben. Az eseményre a szomszédos községek egyesületeit várták, hogy bemutassák népszokásaikat, népviseletüket, népi zenéjüket és énekeiket, balladáikat, néptáncukat, hagyományaikat és községük történetét, „egyszóval mindent, ami úgy a község történetével, mint a hagyományokkal összefügg”.²⁸

Az iskolán kívüli népművelési tevékenység

Csuppay Lajos, a soproni Állami Polgári Leányiskola igazgatójának 1934. évi megállapítása szerint Sopron vármegye községeiben már az első világháború előtt „említésre érdemes” népművelési tevékenység folyt, mely elsősorban az ifjúsági egyesületek szervezésében mutatkozott meg. „A Sopron vármegyében megalakult ifjúsági egyesületek szervezői a róm. kath. lelkészek és tanítók voltak. A téli időszakban a hét két-három estéjén rendszeres összejöveteleket tartottak, amikor színdarabok betanulásával foglalkoztak, ezen kívül ismeretterjesztő előadások megtartásával is kísérletet tettek. Az egyesületek vezetői az iparos ifjúságból toborzott egyesületekben főképpen a kiváló iparosok élettörténetét állították példaképpül hallgatóink elé. Több helyen az egyházi énekek gya-

2. kép – Csúppay Lajos
Új Magyar Szalon, 3. (1938) 11–12:12.

²⁷ Népi bemutató Sopronkövesden. *Új Sopronvármegye*, 1943. szeptember 10., 4.; Nagyszabásúnak ígérkező népidélutánt rendeznek Sopronkövesden. *Soproni Hírlap*, 1944. május 26., 2.; A nyugati végek „Népi délutánja” Sopronkövesden. *Új Nemzedék*, 1944. május 26., 2.

²⁸ Szanyban népművelési nap lesz ma. *Soproni Hírlap*, 1944. június 4., 3.

korlását is bevezették és az ifjúság nemes szórakoztatásáról igyekeztek a vezetők gondoskodni. Az ág. hitv. evangélikus egyházak lelkészei és tanítói pedig olvasóköri körök létesítésével igyekeztek egyházuk tagjainak művelődési szükségleteit szolgálni.”²⁹

Az 1911-ben megszervezett Országos Szabadoktatási Tanács is igyekezett Sopron vármegyében az iskolán kívüli népművelési előadásokat meghonosítani. A tanítók közül sokan vállalkoztak az aránylag jól díjazott előadások megtartására, a kezdeti kísérletek után a lakosság részvétlensége miatt a kezdeményezés nem járt sikerrel. A szabadoktatási tanács 1920-ban szorgalmazta újra az ismeretterjesztő előadásokat, s ez „bizonyos mértékben” alapot adott az 1922-ben megkezdett vármegyei iskolán kívüli népművelésnek. Az első világháború és az azt követő forradalmi időszak a fiatalokra gyakorolt hatását, és a tanítók harctéri szolgálata miatt színvonalában csökkent népiskolai oktatást ellensúlyozandó, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium kiadta 132243/1922.III.b. számú körrendeletét, melyben utasította a törvényhatóságokat iskolán kívüli népművelési bizottságok alakítására. A rendelet értelmében Sopron vármegye törvényhatósági bizottsága már 1922. május 9-én szabályrendeletet alkotott az iskolán kívüli népművelés előmozdítására, majd annak szellemében megalakította szabadoktatási bizottságát, a későbbi Iskolán kívüli Népművelési Bizottságát.³⁰ Az 1922. év őszén Gévay-Wolff Lajos alispán, a bizottság elnöke felhívással fordult a községek elöljáróságaihoz, lelkészeihez és tanítóihoz, hogy gondoskodjanak a népművelési munka megszervezéséről és irányításáról. Gévay-Wolff kérésére a győri megyéspüspök és a dunántúli ág. hitv. evangélikus püspök főpásztori körlevélben hívták fel a lelkipásztorok és tanítók figyelmét a népművelési munkában való részvételre és annak „minden vonatkozásban való támogatására”.³¹ Az 1922/23. év telén Sopron vármegye 28 községében kezdtek meg a népművelő tevékenységet, és összesen 824 előadást tartottak. Az 1924/25. évben már a trianoni vármegye 128 községe közül 105 községben foglalkoztak az iskolaköteles koron felüli lakosság továbbképzésével: összesen 2163 előadást tartottak a különböző nemű és korú hallgatóság számára. A következő évben már 4543 előadást tartottak meg, a tanításban 610 fő vett részt, a hallgatók száma pedig 7140 főre emelkedett. A bizottság törekvése volt, hogy a falvakban kultúrházakat és kultúrtermeket alakítsanak ki. A világháborút követő időszak első kultúrházát 1926-ban építették fel Sopronnémetiben.

²⁹ Csappay Lajos: Vármegyei népművelési munkánk fejlődése és eredményei. In: *Sopron és Sopronvármegye ismertetője 1914–1934*. Összeáll.: Horváth László – Madarász Gyula – Zsadányi Oszkár. Sopron, [1934.] 52–61., itt 52–53.

³⁰ HU-MNL-GyMSMSL, IV.402. Sopron Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai, 370Bgy. 4003/1922.

³¹ Csappay Lajos: Vármegyei népművelési munkánk fejlődése és eredményei. In: *Sopron és Sopronvármegye ismertetője 1914–1934*. Összeáll.: Horváth László – Madarász Gyula – Zsadányi Oszkár. Sopron, [1934.] 52–61., itt 53–54.

A községektől érkezett visszajelzés hatására a bizottság célkitűzését a következőkben határozta meg: az iskolaköteles koron túl lévő lakosság elemi ismeretekkel való ellátása és meglévő ismereteinek felújítása, illetve megtartása. Hét községben megkezdtek az asszonyok és a leányok oktatását is. A következő évben (1927) az alispán a bizottság feladatává tette az „analfabétizmus kiirtását”, és kísérletet tettek a vetítettképes filmelőadások rendszeresítésére is. Utóbbi azonban a vármegyei villanyhálózat kiszélesítése nélkül nem vezetett kellő eredményre. A vallás- és közoktatásügyi minisztérium népkönyvtár-létesítő kezdeményezése is segített: 1927 őszén 44 község részére adományozott kisebb-nagyobb könyvtárt. A Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége és a soproni Frankenburg Irodalmi Kör is bekapcsolódott a népművelésbe. Gévay-Wolff alispán 1930 nyarán kiadott rendeletében a népművelési előadások gerincévé a hazai földrajz- és történelemoktatást tette, és elrendelte, hogy minden községi népművelési bizottság három évre beosztottan olyan népművelési munkatervet készítsen, amelynek alapján Magyarország földrajzát és történetét főbb vonásaiban megismertethetik az előadások hallgatóival. A tizedik évfordulón Gévay-Wolff alispán távollétében Högyész Pál főjegyző 1932. július 9-én rendeletet adott ki a bizottság további munkájával kapcsolatban, melyben további iránymutatást adott a községi népművelés tárgyában.³²

A *Soproni Hírlap* 1936. október 23-i száma büszkén hirdeti, „*Sopronmegye népművelése ma is első helyen áll az országban*”. Csuppay Lajos titkári jelentésében rámutatott arra, hogy a „*falukutató munkája országszerte folyik, amelynek megdöbbentő adatai arra készítették minden becsületes magyar úriembert, hogy dolgozzék a falu népének anyagi, erkölcsi és szellemi előhaladása érdekében*”. A tárgyévben a vármegye 109 községében és öt pusztai telepén 8576 előadáson és tanítási órán oktatták a felnőtt korú ifjúságot, a férfiakat és az asszonyokat a legszükségesebb ismeretekre.³³

A községek történetének kutatását is előmozdította, amikor a kultuszminiszter 1938-ban a vármegyei népművelési bizottságoknak leiratot küldött, amelyben a népművelési munka fejlődésére tekintettel törzslapok készítését rendeli el az ország összes községeire és megye városaira vonatkozóan. A törzslap tartalmazza az egyes helyiségek népművelési állapotrajzát, és általában részletes képet ad a településekről. A nyomtatvány rákérdez a községek történetére, a helyhez fűződő mondákra, történelmi emlékekre, a község vagy város nevesebb szülötteire és lakosaira, továbbá adatokat tartalmaz a nép lelkületéről, a népviseletről, népművészetről, népszokásokról és a népművelés esetleges akadályairól.³⁴

³² HU-MNL-GyMSMSL IV.409. 9606/1932. Közli Csuppay Lajos: *Harc a kultúráért*. Sopron, 1932, 110–116.

³³ Sopronmegye népművelése ma is első helyen áll az országban. *Soproni Hírlap*, 1936. október 23., 1.

³⁴ Az ország valamennyi községéről népművelési törzslapokat készítenek. *Soproni Hírlap*, 1938. augusztus 9., 5.

A kultúrsarok gondjai

A Magyar Társaság kiadásában 1940-ben jelent meg dr. Soproni Elek magyar királyi gazdasági felügyelő, Sopron vármegye szociális tanácsadója könyve, *A kultúrsarok gondjai – Sopronvármegye szociális és gazdasági viszonyainak feltárása* címmel. Munkáját, mint írta, kétirányú feldolgozással kezdte. Felhasználta a belügyminisztérium által 1938 őszén dr. Esztergár Lajos pécsi polgármester elgondolása szerint elrendelt adatgyűjtés anyagát, mely „hatalmas adathalmaz”, az „egymásnak ellentmondó, nem egyszer kellő körültekintést nélkülöző adatok ellenőrzése, kiegészítése, újak beszerzése és a statisztikai hivatal által közreadott szármány feldolgozása” inkább elméleti értékű eredményeket hozott. Másrészt a szerző a vármegye gazdasági és szociális problémáit a gyakorlati oldaláról igyekezett tanulmányozni. „Nemcsak bejártam ismételten az egész vármegyét, de valamennyi községben a lehető részletességgel letárgyaltuk, megbeszéltük és felvettük a községek szociális viszonyait. A községi jegyző, a róm. kat. plébános, illetőleg evangélikus lelkész, tanító, bírós és néhány értelmes kisgazda jelenlétében a községekről úgynevezett szociális képet vettem fel. A számszerű adatok és papírra vetett holt anyag a községekben a helyszíni bejárásokon elevenedett meg előttem. A községek és járások problémáit közvetlenül ismertem meg. A legtöbb községbe gyalog mentem el, hogy a néppel és a vidékkel huzamosabban és közvetlenül érintkezve tehessek szert tapasztalatokra. A közvetlen benyomások és tapasztalatok útján szerzett gyakorlati adatok mozaikjából adódott, egészült ki a feldolgozás másik, gyakorlati iránya.”

Megállapításait térképekkel és grafikonokkal támasztotta alá. „Sopronvármegyének a helyzete az ország nyugati sarkában egészen különleges; s szociális viszonyai az elbírálásnál magasabb mértéket igényelnek”. Ennek okát abban látta, hogy a vármegye lakossága a határon túli hozzátartozói, ismerősei révén könnyen értesül a Német-Ausztriában alkalmazott „radikális” reformokról, és értesülést szerez annak módjáról, „haladottságáról”. Éppen ezért a vármegye szociális viszonyainak megítélésénél „az országban talán a legmagasabb követelményekkel kell számolni”. Soproni Elek munkáját úttörő jelentőségűnek tartotta, mert először kísérelte meg az említett módszerekkel egy járásnál nagyobb közigazgatási egység, egy egész vármegye gazdasági és szociális helyzetének feltárását.³⁵

„A falu ma divatba jött” – a tanítók és a lelkipásztorok szerepe a falukutatásban

A községek történelmi és kulturális adatainak összegyűjtésében elsősorban a tanítóknak szántak nagy szerepet, de a lelkipásztorok közreműködésére is számítottak. Mezősy Károly magyar-történelem szakos tanár, Kiskunfélegyháza monográfusa 1937-ben tette közzé írását, melyben azt szorgalmazza, hogy a tanítóképző intéze-

³⁵ Soproni Elek: *A kultúrsarok gondjai. Sopronvármegye szociális és gazdasági viszonyainak feltárása*. Budapest, 1940, 13–15.

tekben kell a tanítójelölteknek megmutatni, megtanítani és megszerettetni a falutörténetírást. Elgondolását erősítette, hogy ekkor már voltak olyan tanítóképző intézetek, melyeknek falukutató munkája országos figyelmet keltett: az 1936-ban Teleki Pál gróf hívására kongresszusra összegyűlt falukutató csoportok között a soproni ev. tanítóképző is képviseltette magát. Valójában nem tudományos falukutató munkáról volt szó, mert a növendékek inkább csak buzdítást és iránymutatást kaptak: „*a helytörténettel, községtörténettel való törődésnek véleményem szerint csupán pedagógiai, nevelő és tanulmányi célja lehet, vagyis a falu iránti érdeklődés, múltja megbecsülésének ápolása s a növendék öntevékenységeinek, önképzésének biztosítása ebben az irányban, továbbá a tanítói hivatásra való előkészítés*” – fogalmazott Mezösy.

Úgy vélte, a tanító csak akkor tudja hitelesen tanítani községe történetét, ha annak múltját, fejlődését maga tanulmányozta és megismerte. Annál is inkább, mert a népiskolai tanterv szerint a IV. osztályban a lakóhely történetének szemszögéből kellett áttekinteni a nemzet életének kiemelkedőbb eseményeit, az V–VI. osztályban pedig már rendszeres történettanítás során szoros kapcsolatban kellett tárgyalni a nemzeti történetet a lakóhely történetével. „*Mivel pedig községeink közül aránylag csak nagyon kevésnek írták még meg a történetét, a kutató, adatgyűjtő és feldolgozó munkát rendszerint a pályáján meginduló tanítónak kell elvégeznie. [...] A tanító iskolán kívüli feladatai és a falu életében elfoglalt irányító szerepe követelik meg tőle másrészt, hogy azzal a tudatossággal, biztossággal figyelje népe életének megnyilvánulásait és irányítsa községe lakóit a haladásban, melyet egyedül a történeti szemmel látás, a múlt ismerete adhat meg.*”³⁶

Mindezek fényében nem meglepő, hogy a Sopron vármegyei faluszociográfiák és monográfiák írói között számos tanító volt. A Sopronmegyei tanítók 1924. június 12-én a vármegyeháza közgyűlési termében megtartott közgyűlésén a tanítóság sérelmeiről, céljairól és új feladatairól értekeztek. Dr. Steinecker Ferenc egyetemi tanár a tanítónak a falut irányító szerepéről tartott előadásában rámutatott arra, hogy a tanítóknak a falu gazdasági és értelmi kultúrájának megteremtésére kell törekedniük, hiszen az erőt, az egészséget a nemzet a falutól várhatja csupán: alakítsanak szövetkezeteket (tejszövetkezetet, gabonarakartárt és pinceszövetkezetet), építsenek ki ifjúsági és dalosegyesületeket, fokozzák a háziipar szeretetét, fáradozzanak a népviselet megmaradásán, szervezzenek falukiállításokat és írják meg a falvak monográfiáját.³⁷

A Fertőszéplaki Tanítói Kör tanítósága 1929. június 6-án délelőtt „látogatott, magasnívóju (sic) gyűlést” tartott az agyagosszergényi római katolikus népiskola nagytermében. A közgyűlés tagjai elhatározták: „*összegyűjtik a községek történelmi*

³⁶ Mezösy Károly: A falutörténet szerepe tanítóképzésünkben. *Magyar Tanítóképző*, 50. (1937) 10:422–433., itt 424–425.

³⁷ Sopronmegyei tanítók közgyűlése a tanítóság sérelmeiről, céljairól és új feladatairól. *Sopronvármegye*, 1924. június 13., 2.

és kulturális adatait egyrészt azért, hogy azokat az utókor számára megmentse, másrészt azért, hogy azokat a szélesebb nyilvánossággal megismertesse”. Horváth László kántortanító ismertette az újonnan egyesült Agyagos és Fertőszergény községek eredetét, Dr. Mihályi Ernő bencés tanár összegyűjtött adatainak felhasználásával. A gyűlést a múlt iránt érdeklődő Horváth József agyagosszergényi és Rupf Sándor sopronkövesdi plébános is megtisztelte jelenlétével.³⁸ Rupf nagyrészt az 1930-as évek elején papírra vetett feljegyzéseiből megállapítható, hogy a hívek erkölcsi és szociális életének mozgatórugóit a múltban keresve kísérletet tett a plébánia történetének megírására.³⁹ Sopronkövesd néprajzi emlékeiről és népszokásairól is gyűjtött adatokat, amelyek Dr. Csatkai Endre művészettörténész 1935. évi megállapítása szerint megérdemelnék a kinyomtatást.⁴⁰ A kéziratot – melynek kiadása Rupf Sándor 1936-ban bekövetkezett halála miatt nem valósult meg – ma már csak az utalásból ismerjük, hollétéről nem rendelkezünk információval.

A Katolikus Kör soproni rendezvényén 1935. november 17-én Harsányi Lajos kanonok, kormányfőtanácsos, rábapatonai plébános, a kor egyik meghatározó papköltője a szociológia tárgykörében tartott előadást. A rendezvény illeszkedett az országos tematikába, mely a falu megmentését tartotta legfontosabb feladatának. *„Ezért tanulmányozzák ezt a problémát a különböző társadalmi egyesületek is. Ezért jött divatba a falu szociográfiája: a falu gazdasági, kulturális, egészségi, erkölcsi stb. állapotának feldolgozása.”* Harsányi, akit a cikk írója a munka „leghivatottabb vezéregyéniségének” tartott, mint lelkipásztor a nép között járva, nem könyvekből tanulmányozta a kérdést, hanem saját megfigyelései, jegyzetei alapján vetette papírra észrevételeit. Az *Új Kor* című katolikus folyóiratban nemcsak fellelhető a szociográfia szükségességét, hanem mintának fel is dolgozta faluja, Rábapatonai szociográfiáját.⁴¹

A bányai plébános, Nagy Gyula írta a *Soproni Hírlap* 1936. július 24-i számában: *„A falu ma divatba jött. A falutörténet, a falu szociográfiája, a néprajz, a gyönyös bokréta ma exotikus csemege azoknak, akik már mindent végigkóstoltak, csak a falu történetének és lelkének zamatát nem ízlelték meg. Én nem divatból foglalkozom a faluval, nem is ingyenkedésből, hanem hivatásos áhitattal és jólétéért aggódó szeretettel. Foglalkozom vele, mint enyémmel, drága gondommal és csak azokkal, akik itt vannak közelemben.”*⁴²

³⁸ A községek történelmi és kulturális adatait önszorgalomból gyűjti össze a megyei tanítóság. *Soproni Hírlap*, 1929. június 7., 1.

³⁹ Rupf Sándor sopronkövesdi plébános töredékes feljegyzései a plébánia 2015. évi átadás-átvétele alkalmával véghezvitt selejtezés következtében kerültek a szerző birtokába.

⁴⁰ Csatkai Endre: *Sopron vármegye műemlékei*. II. sorozat. Sopron, 1935, 104.

⁴¹ Harsányi Lajos a Kat. Kör vasárnapi szeszennyítő kulturdélutánján. *Soproni Hírlap*, 1935. november 16., 2.

⁴² A falu ma divatba jött. *Soproni Hírlap*, 1936. július 24., 5.

Falumonográfiák és feldolgozások

A Sopron vármegyei falvak történetének feldolgozására az 1880-as évektől jelentkezett érdeklődés. A Farkas Sándor káplán által írt, nagyrészt eredeti okmányokon alapuló, 504 oldalas Csepreg mezőváros története 1887-ben látott napvilágot.⁴³ Házi Jenő városi főlevéltáros 1930. évi megállapítása szerint „annyi év után Sopron megyének egyetlen helyéről sem íratott jobb és alaposabb helytörténelem”.⁴⁴ Mohl Adolf és Balits Lajos lövői származású lelkipásztorok 1892-ben írták meg Lövő történetét.⁴⁵ Hevesi János kapuvári polgáriskolai tanító a „legrégibb időtől” 1896-ig dolgozta fel Kapuvár történetét.⁴⁶ A megkezdett munkát évtizedekkel később is a vidéki értelmiség, a lelkipásztorok és tanítók folytatták.

A Faluszövetség, Kapuvár község és a Kapuvári járás által 1928. augusztus 12–15-én rendezett mezőgazdasági, ipari és kulturális kiállítás alkalmával 52 oldalas emlékfüzetet jelentettek meg *Kapuvár múltja, jelene, jövője* címmel. Szerkesztője Vámos Ferenc, Kapuvár nagyközség főjegyzője és Radnóti István, a Faluszövetség titkára volt. A kötetben a Faluszövetség célkitűzéseiről, Kapuvár nagyközség múltjáról és jelenéről, a mezőgazdaság fejlődéséről, a településformáról, a népeletről és a népviseletről, tájnyelvről és a helység költészetéről, vallási életéről, közegészségügyéről, valamint az állami polgári fiú- és leányiskola múltjáról és jelenéről értekeztek, továbbá közzétették a nagyközség vezetőinek portréját, az iparosok és kereskedők nevét, a 16 oldalas mellékletben pedig a kiállítás részletes tájékoztatóját adták.⁴⁷

Mohl Adolf 1930-ban megjelentetett monográfiája folytatása és kiegészítése az 1892-ben Balits Lajossal jegyzett Lövő történetének.⁴⁸ A szerző szülőfaluja történetét dolgozta fel „a konzervatív történetírói felfogás gondos aprólékosságával”.⁴⁹ Rábel László szavai szerint „olyan monográfiát kapott Lövő községe, hogy nagy városok is megirigyelhetik. Közel 250 oldalon, negyven fejezetben dolgozta fel szülőföldje múltját. Nincs olyan kicsinyke adat, amelyet fel ne használt volna. [...] Boldog az a község, amelynek ilyen szülöttei vannak és nagy jövő vár olyan országra, amelynek Lövőhöz hasonló községei vannak.”⁵⁰ Mihályi Ernő a modern falutörténetírás

⁴³ Farkas Sándor: *Csepreg mezőváros története*. Budapest, 1887.

⁴⁴ *Néhány részlet Csepreg történetéből*. HU-MNL-GyMSMSL, XIV.98. Dr. Házi Jenő főlevéltáros iratai, 32. d.

⁴⁵ Mohl Adolf – Balits Lajos: *Lövő története*. Győr, 1892.

⁴⁶ A 120 oldalas kézirat a Soproni Levéltárban található: HU-MNL-GyMSMSL, XV.89. Kézírtatos könyvek gyűjteménye, 87. sz.

⁴⁷ *Kapuvár múltja, jelene, jövője*. Szerk.: Vámos Ferenc – Radnóti István. Budapest, 1928.

⁴⁸ Mohl Adolf – Balits Lajos: *Lövő története*. Győr, 1892.

⁴⁹ *Katolikus Szemle*, 44. (1930) 7:638.

⁵⁰ Lövő története. *Soproni Hírlap*, 1930. június 5., 2.

elvei szerinti, új szellemű munkának tartotta: Mohl „a helytörténetírás modern alapelvein állva, nemcsak hogy megszólaltatja az ásatások és oklevelek adatait, hanem bepillantást enged a község lelkébe, gazdasági és társadalmi életébe is s ezzel a lendületnek induló falutörténetírás részére egyelőre a legjobb mintát szolgáltatja. Azért mondom, hogy egyelőre, mert inkább jó történeti keresztmetszeteket, korrajzokat kapunk benne, mint hosszúsági metszeteket, vagyis fejlődéstörténetet.”⁵¹

Németh Imre pápai kamarás, képzőintézeti igazgatót a szülőfaluja iránti tisztelet és kegyelet késztette Vág község történetének megírására. A könyv előszavát 1931. november 5-én írta, melyből kiderül, hogy művét a második templom és a falu második településének 200 éves jubileumára szánta, „sajnos azonban anyagi okokból a kézirat 1927 nyarára nem jelenhetett meg”.⁵²

Nagy Gyula bányai plébános a Soproni Hírlap hasábjain 1932-ben közölte falutörténeti és néprajzi jegyzeteit. A következő évben *Bágyog-Rábaszovát* címen összegyűjtve könyv alakban is megjelentette írásait. A 88 oldalas könyv első füzeté egy készülő falutörténetnek, de nemcsak Bágyogszovát, hanem a szomszédos községek, Dör, Rábapordány, Bodonhely, sőt az egész Rábaköz történetére és néprajzára is bőséges adatot szolgáltat.⁵³

Eröss István *A ciráki körjegyzőség és plébánia története* (Győr, 1943) című munkája Cirák, Dénesfa és Gyórá történetét dolgozta fel. Csatkai Endre méltatása szerint „évek hosszú során át kutatott a győri püspöki levéltárban, dolgozott a sopronvármegyei levéltárban, és amit emberi képességgel el lehetett érni, összekeresgélte. [...] A könyvet a megyei részletmunkák közé mint nyereséget lehet besorolni.”⁵⁴ Művét Balanyi György jól sikerült plébániatörténetnek tartotta, melynek legerősebb oldala a gazdag és sokoldalú anyaggyűjtés, továbbá a tárgyilagosság, valamint a feldolgozás módja is követendő példa.⁵⁵

A Magyar Társaság Falukutató Intézetének 1935. évi községmonográfia-pályázata adta meg az indítékot a szerzőknek, Rozsondai Károly soproni ág. h. ev. tanítóképzőintézeti igazgatónak és Sümeghy József sopronbánfalvai r. k. tanítónak, Sopronbánfalva monográfiájának megírásához.⁵⁶ A pályaművet 1936-ban első díjjal és a Széchenyi-éremmel tüntették ki. Rozsondai és Sümeghy munkája – ahogy az alcímben is olvasható – falutanulmány és községrajz. A falu történetének alapos feldolgozása mellett bemutatják a családok életét, a lakosok szerény táplálkozását, ruházkodását, érdeklődését a községi, egyházi és az egyesületi élet iránt, majd részletesen ismertetik a gazdasági életet. „Végül levonják a legfontosabb tanulságokat s

⁵¹ *Pannonhalmi Szemle*, 5. (1930) 4:387.

⁵² Németh Imre: *Vág, Sopronvármegyei község története*. [SL, 1931]

⁵³ *Soproni Hírlap*, 1933. február 18., 4.

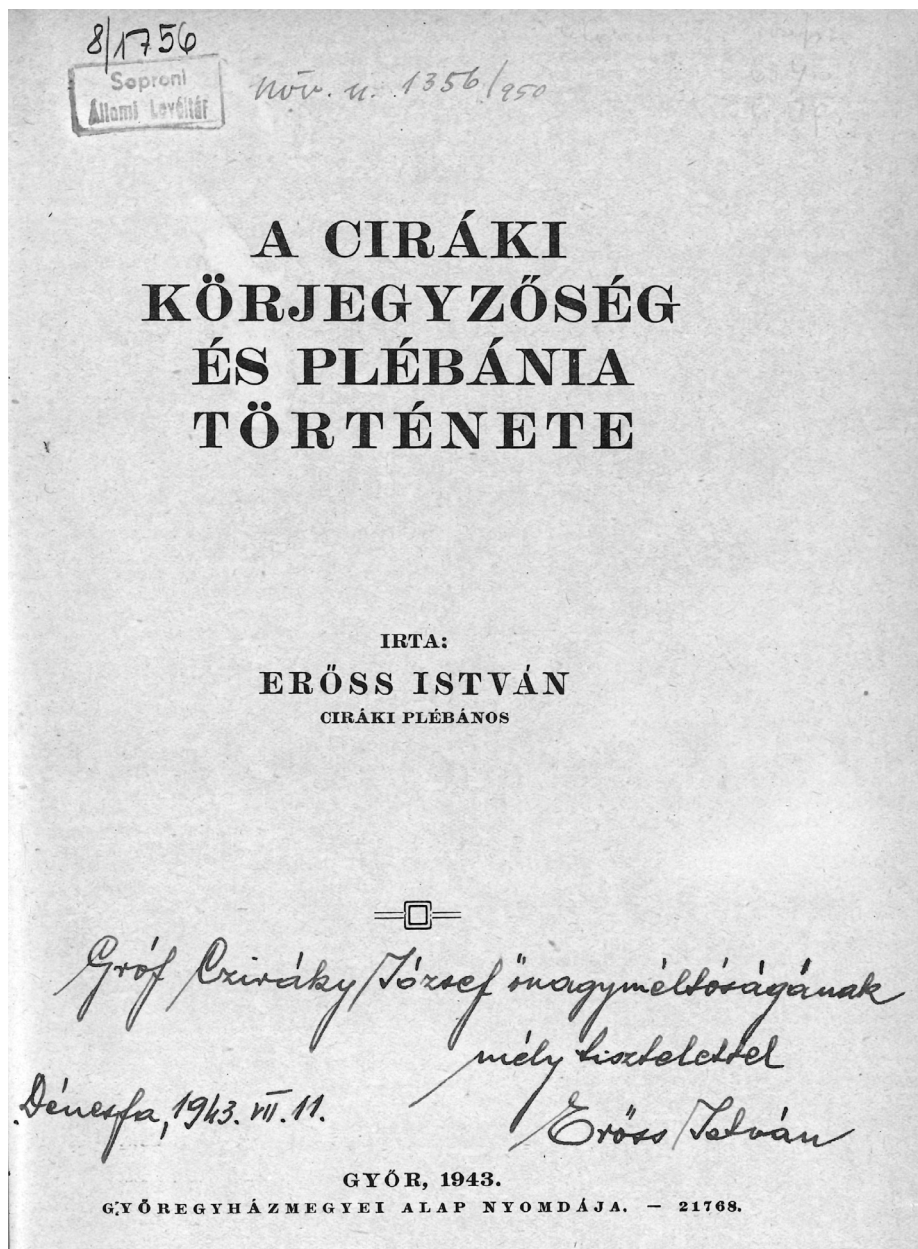
⁵⁴ *Soproni Szemle*, 8. (1944) 1:39.

⁵⁵ Balanyi György: Egy jó plébániatörténet. *Katolikus Szemle*, 58. (1944) 2:53–54.

⁵⁶ Rozsondai Károly – Sümeghy József: *Sopronbánfalva. Falutanulmány és községrajz*. Sopron, 1937.

az ezekből következő teendőket átfogó szempontok szerint csoportosítják. A munka több évi megfigyelés és adatgyűjtés eredménye. Alapos felkészültséggel, nagy szorgalommal és szeretettel készült. A szerzők megfigyeléseiket tárgyilagosan közlik, nem

3. kép – Eröss István dedikált munkája
Soproni Levéltár könyvtára, 8/1756

titkolják el a hibákat, de nem hallgatják el az elismerésre méltó dolgokat sem. A hibák feltárásában a javítani és segíteni akarás vezette őket. A munka értékét emelik a gondosan szerkesztett grafikonok, továbbá a csinos képek és rajzok. [...] E munkából sokat meríthetnek azok, akiknek feladata a falu életének irányítása és fejlesztése. Különösen nagy haszonnal forgathatják e könyvet a tanítók, akiknek mintául szolgálhat saját falujuk múltjának és jelenének hasonló feldolgozására.”⁵⁷

A Magyar Társaság Falukutató Intézete által 1936-ban kiírt községmonográfia-pályázaton első díjat nyert Élő Dezső Sarród monográfiája. A mű 1937-ben jelent meg, az Országos Széchenyi Szövetség Könyvtára 2. köteteként, a Magyar Társaság Falukutató Intézetének támogatásával.⁵⁸ A szerző kitartó szorgalommal gyűjtötte össze és dolgozta fel szülőfalujának anyagát. „Műve szakszerűségét és őszinteségét biztosítja az, hogy családja évszázadok óta a sarródi rögön verítékezett, ahol a szerző ismer minden embert, minden házat, minden darab földet; másrészt fővárosi tartózkodása megadta a szükséges távlatot és hozzásegítette a tudományos falukutató munkához megkívánt adatforrásokhoz. [...] A szerző okleveles gazda s ezért is veszi a mezőgazdálkodást szakszerű vizsgálat alá.”⁵⁹

A Prohászka Ottokár Társaság 1935-ben felhívást tett közzé a magyar falvak szociális viszonyainak tanulmányozására. A beérkezett pályaművek közül kiemelkedett Jóna István kántortanító Sopronkövesdről készített községrajza,⁶⁰ melyben mélyrehatóan feltárta a község társadalmi, gazdasági, szociális és kulturális viszonyait. Tanítói munkásságának tíz éve alatt volt alkalma megismerni a lakosság életviszonyait, örömeit, gondjait.⁶¹

A községek történetének feldolgozását volt hivatott elősegíteni az 1940-ben sajtó alá rendezett gyűjteményes munka. Soós Imre, aki 1934. június 1-től 1941. december 13-ig rendszeresített díjnak volt Sopronvármegye törvényhatóságánál, a megyei levéltárban, 1940-ben megjelent művében szilárd alapot adott a községek történetének feldolgozásához. Az *Ősi sopronmegyei nemzetségek* című kötet⁶² három részre tagolódik: az I. rész, *Az úrbéri birtokrendezések eredményei Sopronmegyében* alapos történeti feldolgozás; a II. rész a *Képek a sopronmegyei jobbágyközségek történetéből* gyűjtőcímet kapta, és ötvenegy települési szócikket tartalmaz; a III. rész pedig egy kiterjedt adatközlés: *Sopronmegye 1754/1755. évi nemességvizsgálata és a Sopronmegye által 1790–1848 közt kiállított nemesi bizonyáslevelek*. A kötet bevezető sorait a szerkesztőbizottság nevében Horváth László jegyezte, aki

⁵⁷ *Soproni Szemle*, 2. (1938) 1–2:104–105.

⁵⁸ Élő Dezső: *Sarród monográfiája*. Budapest, 1937.

⁵⁹ *Soproni Szemle*, 1. (1937) 2:155–156.

⁶⁰ Tamás: i. m. 139.

⁶¹ *Sopronkövesd község szociográfiája*. Összeállította Jóna István kántortanító, 1935. Fénymásolat. Sopronkövesd Közös Önkormányzati Hivatal irattára.

⁶² *Ősi sopronmegyei nemzetségek*. Szerk.: Horváth László és Soós Imre. Sopron, 1941.

néhány mondattal érzékeltette a kötet kiadástörténetét. 1939-ben jelölte meg azt az időpontot, amikor elhatározták egy család- és községtörténeti munka kiadását. „Éppen ezért tudományos alapossággal megírt munkát akartunk kiadni népies formában úgy, hogy azt ne csupán a szakember olvashassa, hanem mindaz, akinek ősei – hacsak egy téglával is – hozzájárultak vármegyénk mai anyagi, szellemi színvonalának kiépítéséhez.”⁶³

A szerkesztőbizottság így indokolta meg a kötet szerkezetét: Az I. részben az úrbéri birtokrendezések eredményei kerültek bemutatásra, döntően a soproni törvényszéken található, 1790–1867 között lezajlott birtok- és úrbérrendezések hatalmas aktatömegéből kihámozva. (Ez az iratanyag Sopron 1944. decemberi bombázásakor az épület pusztulásával megsemmisült, így Soós Imre kutatásai ma már joggal hiánypótlónak nevezhetők.) A II. részben az egyes jobbágységek bemutatása következik. A szerkesztők okkal vélték úgy, hogy az I–II. tematikus egységek alapján az érdeklődők már kidolgozott falutörténeteket kaphatnak, ezért célközönségként elsősorban a megye tanítóira, népművelési előadóira gondoltak. A szerkesztők úgy vélték, kézikönyvük további kutatásokhoz nemcsak kiindulást nyújt és fogódzót ad, de azokat kezdeményezi is.⁶⁴

A Sopronmegyei Kultúratlasz

A helytörténeti és néprajzi kutatások előmozdítását szolgálta a Mollay Károly és Weger Imre által 1942-ben elindított *Sopronmegyei Kultúratlasz*. Célját „elsősorban a sopronmegyei népi műveltség le nem jegyzett, csak szóhagyományozás útján terjedő javainak összegyűjtésével” kívánta megvalósítani. A *Soproni Szemle* 1942. évi 1. számában közzétett felhívás mellett egy 40 pontból álló kérdőívet is közöltek, amelyek az egyes települések helytörténetével voltak kapcsolatosak (a születés, a házasság és a halál népszokásai, népi hiedelmei). A közlemény szerint a kérdőíveket Sopron vármegye minden falujába elküldték. A folyóirat következő számában már közzétették a kérdőívre választ adó 51 személy (49 tanító és 2 plébános) nevét és az érintett településeket. Mollay Károly később úgy nyilatkozott, a válaszok nagy száma már önmagában is bizonyítja az anyagi okokból elakadt vállalkozás helyességét.⁶⁵ A forrásfeltárás jelenlegi szakaszában nem állíthatjuk biztosan, hogy a beérkezett kérdőívek és az előmunkálatok anyaga a második világháborús események következtében megsemmisült, jobb esetben ismeretlen helyen lappang.

⁶³ Dominkovits Péter: Soós Imre, Sopron megye elfeledett történetírója. *Soproni Szemle*, 76. (2020) 1:101–103.

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ Mollay Károly – Weger Imre: A „Sopronmegyei Kultúratlasz Közleményei”. *Soproni Szemle*, 6. (1942) 1:76–85.; *Soproni Szemle*, 6. (1942) 2:146–147.; Mollay Károly: A régi és az új „Soproni Szemle”. *Soproni Szemle*, 9. (1955) 1–2: 8–12., itt 8.

Sopronvármegye és Sopron város monográfiája

A Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Történelmi Társulat irányításával megindult történeti részletkutatás a helytörténetírás fellendülését eredményezte. Sopron vármegye törvényhatósági bizottsága 1876-ban pályázatot hirdetett, majd pedig Nagy Imre akadémiai tagnak megbízást adott a vármegye kétkötetes oklevéltárának és háromkötetes monográfiájának elkészítésére. Az okmánytár két kötete 1889-ben és 1891-ben jelent meg, a történeti rész azonban már nem jelenhetett meg a millennium évére. Nagy Imre halála után a megkezdett munkát dr. Balics Lajos teológiai tanár folytatta, de 1913-ban lemondott megbízatásáról. Történeti feljegyzéseit a Soproni Levéltár őrzi.⁶⁶ A folytatásra 1916-ban felkért dr. Mihályi Ernő bencés tanár 1933-ban lépett vissza. A vármegye törvényhatósága továbbra is ragaszkodott ahhoz, hogy a vármegye történetét „minden nehézség ellenére is” megírta. Géva-Wolff Lajos alispán az 1934. év elején Szekfü Gyulával és dr. Belitzky Jánossal folytatott megbeszélés után az okleveles középiskolai tanár Belitzkyt, Budapest székesfőváros segédlevéltárosát és Sopron vármegye tiszteletbeli főlevéltárnokát bízta meg a monográfia elkészítésével. Vállalkozásának csupán az első, terjedelmes, 1015 oldalas kötete készült el.⁶⁷ A vármegyétörténet Belitzky-féle értelmezését a megyetörténettel foglalkozó kortárs történészek (Fügedi Erik, Mollay Károly) elutasították és szigorú bírálatokat közöltek róla a *Századok* és a *Soproni Szemle* hasábjain.⁶⁸

Az 1930-as évek második felében kiéleződött a vita azzal kapcsolatban, hogy Sopron és a vármegye történetét milyen szempontok szerint kellene megírni. A viták kezdeményezője helyi szinten a fiatal tehetség, Mollay Károly volt. Célja elsősorban az volt, hogy Sopron megye és város történetét úgy írja meg, hogy az ne csupán függeléke legyen az általános nemzeti politikatörténetnek, azaz a helyi színtér ne csak visszatükrözze az országos szint történéseit, hanem a terület gazdasági, társadalmi és kulturális sajátosságai is megnyilvánuljanak a történeti feldolgozásban. Mollay 1939-ben írt Belitzky könyvéről a *Soproni Szemle* hasábjain. Recenziójában azt kifogásolta, hogy Belitzky túl nagy teret szentel a nemzeti politikatörténet Sopron vármegye története szempontjából kevésbé jelentős eseményeinek, így ő is a régi helytörténet hibájába esve, az országos történet függelékeként kezeli a megyetörténetet.⁶⁹

Sopron város történetének megírását dr. Házi Jenő főlevéltáros a „nagy tudományú és ritka szorgalmú” Gamauf Teofil evangélikus lelkészhez (1772–1841)

⁶⁶ HU-MNL-GyMSMSL, XIV.106. Balics Lajos Sopron vm. történetére vonatkozó jegyzetei.

⁶⁷ Belitzky János: *Sopron vármegye története*. Első kötet. Budapest, 1938.

⁶⁸ Törő László Dávid: Egy sikertelen megyetörténeti monográfia története: Belitzky János könyve Sopron vármegye történetéről (1938) *Soproni Szemle*, 78. (2024) 1:5–28.

⁶⁹ Uo., 25.

kötötte, aki a soproni evangélikus egyházközség történetének kutatásával párhuzamosan a városról is „rengeteg anyagot” gyűjtött össze. Műve kéziratban maradt. A város történetének megírására 1867-ben egyesület alakult, amelynek célja volt az alapszabályai értelmében „a város történeti kútforrásait kinyomozni, azokat másolatban vagy kivonatokban egybegyűjteni, nemkülönben a művészet teremtményeit kipuhatolni és felállítani, hogy ez által szülővárosunk hiteles történelmének anyaga előkészítettessék”. Kitűzött célját az egyesület nem tudta megvalósítani, de komoly alapot adott a később meginduló monográfia-törekvéseknek. Az 1890-ben, illetve 1894-ben a soproni helytörténetírás művelésére alakult *Városi Monographiai Bizottság* a városi levéltár közép- és újkori anyagából kétkötetes forráskiadványt tett közzé. A szemelvényes forráskiadványnak az lett volna a célja, hogy a bizottság tagjai a millenniumra tervezett várostörténet egyes fejezeteit a közzétett anyag alapján írják meg. A kor szokásának megfelelően a levéltári anyag kiválasztása az „érdekesség” szempontjából történt.⁷⁰ A városmonográfia nem készült el, csak a városi bizottság elnöke, Póda Endre városplébános jelentette meg 1894-ben *A soproni bor* című értekezését.⁷¹

A késedelmes monográfia ügye többször is előtérbe került: „A vármegye e részben már intézkedett, története készül. Sopron ősi kultúrája is megérdemli, hogy hozzá méltó mű tárja fel és örökítse meg annak korszakait.”⁷² Az Országos Monográfiai Társaság által támogatott vállalkozás az első világháború következtében nem valósult meg.⁷³ A *Sopronvármegye* 1926. április 4-i száma adott hírt arról, hogy a városi levéltár gazdag oklevélgyűjteményének kiadása után a város újabb kiadványt tervez: „színes monográfia készül Sopronról”. Tulajdonképpen a város régi tervének megvalósításáról van szó. A sajtóértesülés szerint dr. Heimler Károly városi főjegyző a monográfia művészi kiviteléről és illusztrálásáról már tárgyalt a Sopronban tartózkodott Jaschik Álmos grafikusművésszel, aki „örömmel vállalkozott arra, hogy a monográfiát művészi értékű, színes illusztrációkkal, iniciálékkal és eredeti könyvdíszekkel ellássa”. A cikk írója reményét fejezte ki, hogy „a monográfia, ha más akadály közbe nem jön, a karácsonyi könyvpiac szenzációját fogja képezni”.⁷⁴ Az elképzelés terv maradt.

Nagy jelentőséggel bír a városi főlevéltáros, dr. Házi Jenő *Sopron szabad királyi város története* címmel 1921 és 1943 közreadott forrásgyűjteménye, melyben a városi levéltárban őrzött középkori okleveleket, számadásokat és végrendeleteket

⁷⁰ *Sopron sz. kir. város monographiája*. Kézirat gyanánt kiadva a városi monographiai bizottság számára. Sopron, 1890, 1894.

⁷¹ Maár Károly – Mollay Károly: A soproni és sopronmegyei helytörténetírás módszerei s feladatai. *Soproni Szemle*, 2. (1938) 5–6:273–274.

⁷² A Soproni Levéltár. *Soproni Napló*, 1916. június 11.

⁷³ Házi Jenő: *Sopron szabad királyi város története*. I. rész. 1. kötet. Sopron, 1921. III–IV.

⁷⁴ *Sopronvármegye*, 1926. április 4., 11.

rendezte sajtó alá.⁷⁵ A *Győregyházmegye múltjából* sorozat részeként Házi Sopron középkori egyháztörténetét, Bán János hitoktató, árvaházi igazgató Sopron újkori egyháztörténetét írta meg. Mindkét mű 1939-ben hagyta el a sajtót.⁷⁶ Három évvel később újabb hír látott napvilágot: „*Rövidesen elkészítik Sopron szociográfiáját*”. A város népjóléti és szociális ügyosztálya a rendelkezésre álló adatok alapján elkészíteti Sopron szociográfiáját, és ezzel egyidőben átszervezik a munkaközösséget, hogy azt minél eredményesebben kapcsolhassák bele a szociális munkába.⁷⁷

Kitekintés

Tanulmányomban nem vállalkozhattam a Sopron város és vármegye település-monográfiáinak és szociográfiáinak teljességre törekvő bemutatására és elemzésére. Törekvésem az volt, hogy felhívjam a figyelmet az 1930-as és '40-es évek történeti feldolgozásaira, és egyfajta ízelítőt adjak a korszakban kulturális értelemben elsőnek titulált vármegye és a város ezirányú törekvéseiből. Nem kétséges, hogy szisztematikus kutatással el lehet jutni ma még lappangó kéziratokhoz, amelyek mint elfeledett mozaikdarabok járulnak hozzá a „kultúrsarok” múltjának alaposabb megismeréséhez.

---

⁷⁵ Az I. sorozat (oklevelek, levelek és iratok) hét kötetet, a II. sorozat (végrendeletek, feljegyzések, számadások és adójegyzékek) hat kötetet foglal magában.

⁷⁶ Házi Jenő: *Sopron középkori egyháztörténete* (Győregyházmegye múltjából IV. szám 1. rész). Sopron, 1939., Bán János: *Sopron újkori egyháztörténete* (Győregyházmegye múltjából IV. szám 2. rész). Sopron, 1939.

⁷⁷ *Soproni Hírlap*, 1942. február 27., 3.

DÁVID KELEMEN

VILLAGE RESEARCH MOVEMENT, MONOGRAPHS, AND SOCIOGRAPHIES IN SOPRON COUNTY IN THE 1930S AND 1940S

The aim of the scientific, sociographic, and artistic movement of Hungarian village research in the 1930s was, on the one hand, to present the traditional, yet unexplored artistic, customary, and other traditional values of villages and rural areas and, on the other hand, to raise awareness of their glaring social backwardness and bring about change. This nationwide movement found great resonance in the culturally prominent county of Sopron.

In my study, I provide a comprehensive overview of the objectives and achievements of the village research movement in Sopron County, without claiming to be exhaustive. This is because there are manuscripts about which it is not yet possible to say with certainty whether they have survived the vicissitudes of the past 80-90 years, and if so, where they might be found. However, based on the sources currently available, it can be concluded that village research played a prominent role in Sopron County in the 1930s and 1940s.

In the 1930s and 1940s, there was a serious discourse in the columns of the Soproni Szemle on the timeliness, methodology, and implementation of local history research, in which young historians also participated. The Sopron Village Seminar, initiated by Dr. János Udvardi Lakos, a young teacher stationed in Sopron, was also of great importance, as it sought to transplant progressive efforts to uncover reality into the villages of Sopron County, winning over the rural intelligentsia to the folk movement.

In addition to teachers and pastors, scout troops and the National Council of Catholic Agricultural Youth Associations (KALOT), which drew on Christian Hungarian traditions and fought for the advancement of villages, played an important role. The history of several villages was written down at this time, and sociographic records were made of the population. During this period, the history of the town of Sopron and the county came to the fore once again. The initiative and movement, which are worthy of further investigation, have had a lasting impact.

Keywords: village research, local history, sociography, underdevelopment, public education